

Gitte Jantzen

Kønnet i en postmoderne tid

Køn og moderne tider. En antologi. Redigeret af Marie-Louise Svane og Tania Ørum. Kbh. 1991 (Tiderne skifter).

Omsider er der på dansk kommet en antologi, der fokuserer på køns- og kvindeforskning i relation til det postmoderne. D.v.s. på de forbindelseslinier og den dialog der findes imellem postmodernismen og den såkaldte postfeminisme. Denne videreudvikling af den mere traditionelle feminisme har fundet sted, skriver redaktionen, siden begyndelsen af 80'erne. Egentlige introduktioner til dette har i mange år været sporadiske i Danmark. Interesserede har derfor været nødt til at orientere sig på fremmedsprogene. Antologien opfylder således et klart behov.

Antologien lægger ud med to introduktionssartikler fra redaktørens hånd, der binder artikeludvalget til kvindeforskningens interne udvikling og til de nyere problemstillinger, den postmoderne filosofi har sat på dagsordenen. Derefter følger to deciderede introduktionsartikler til det poststrukturalistiske tankegods, der knytter den overvejende del af artiklerne sammen: til filosofen Jacques Derrida og psykoanalytikeren Jacques Lacan. Men herudover indeholder antologien oversættelser af væsentlige artikler, der på forskellig vis relaterer det franske postmodernistiske bagland til kønsproblematikken og omvendt. Den franske postmodernist par excellence Jean-François Lyotard taler om det kvindelige og metasproget; Andreas

Huysdens og Craig Owens binder sløjfen til æstetikken ved at tematisere kunst-massekultur-dikotomien, der i den postmoderne tilstand synes overskredet; kvindeforskere lige fra den fransk-bulgarske semiotiker Julia Kristeva til de amerikanske kvindeforskere Alice Jardine, Gayatri Spivak og Teresa de Lauretis diskuterer inden for forskellige fagdiscipliner (psykoanalyse, semiotik, litteratur etc.) den teoretiske indflydelse fra de franske; og Christie McDonald interviewer Derrida om kvindens plads.

Om kriterierne for dette udvalg af artikler findes der på antologiens omslag en notits om, at det netop også er intentionen at føre læseren ind i diskussionen om forholdet mellem kønnet og de postmoderne tendenser, der foregår tværs over Atlanten. Og i det redaktionelle forord kan man yderligere læse at »teksterne i antologien er udvalgt for at belyse, hvordan de (post)moderne tilstande og teorier forholder sig til kønnet: Hvordan kønsforskellen figurerer hos de postmoderne, og hvordan det postmoderne kan anskues fra kvindelig side« (s. 7).

Antologien har således et dobbelt sigte, den er heterogen, og den forfølger samtidig flere (del)diskussioner. Af denne grund præsenterer redaktionen antologiens enkelte forfattere, samtidig med at de også giver læsevejledninger til relationerne imellem artiklerne. Læseren har således mulighed for selv at koncentrere sig om bestemte diskussioner ved at læse udvalgte sammenhængende artikler. Der er altså ingen tvivl om, at det er et grundigt gennearbejdet værk, læseren præsenteres for. Problemer er der dog også. Jeg skal især pege på to.

For det første er det svært at gennemskue, hvad der egentlig ligger gemt i tit-

lens sidste del: »moderne tider«. I det samme forord fremgår det nemlig, at det egentlig er postmodernisme, dét her handler om. En decideret definition af dette begreb får læseren dog ikke: »Antologien forsøger således ikke at give noget generelt overblik over postmodernismen – hvad der også ville være halsløs gerning i betragtning af fænomenets omfang og diversitet – og præsenterer heller ikke nogen samlet definition af det postmoderne, men sigter mod at præsentere en række centrale, og forskellige, fremstillinger af forholdet imellem det postmoderne og det kvindelige« (s. 7).

I Tania Ørums introduktionsartikel »Hvor er vi så henne?« fremstilles det postmoderne som en række skift i holdninger, teoretiske indfaldsvinkler og politiske og kunstneriske strategier de sidste 15 år. I en tilhørende note står der endvidere, at der ikke skelnes imellem postmodernisme og poststrukturalisme. At redaktørerne ikke vil give en egentlig definition af »det (post)moderne« og postmodernisme er forståeligt. Men det er påfaldende, at de ikke skelner skarpt imellem det moderne og det postmoderne. Det havde der nok været grund til at gøre. Det omvendte gør sig gældende for den skelnen mellem en postmoderne og en kvindelig side, der fremgår af citatet om udvælgelseskriterierne ovenfor. Redaktionen vil vise, hvordan de postmoderne tilstande (et fornyet subjekt- og sprogbegreb, fragmentering og desintegration, »sammenhængsløshed«, tab af faste værdier, opløsningen af den kritiske »oppositionelle position« etc.) breder sig til kvindeforskningen, hvordan »disse skift forholder sig til de feministiske positioner« (s. 10). Inden for en sådan ramme bliver postmodernismen

en ydre (mandlig) påvirkning, som den etablerede feminisme kan eller må forholde sig til. Men samtidig anslår redaktionen også diskussionen om, hvorvidt feminismen i sig selv har været med til at bane vejen for postmodernismen. Denne diskussion om et indre slægtskab mellem de to positioners tematikker ses i flere artikler – f.eks. den feminisering af filosofien som Spivak taler om. Ligeledes er det et spørgsmål, Owens formulerer eksplicit i sin artikel »Andres diskurs: feminist og postmodernisme«, og endelig ser man den i Lyotards artikel »Kvindelighed i metasproget«. Det ovennævnte skel imellem kvindeforskning og postmodernisme er produceret af redaktionens tekstvalg og ikke af den postmoderne og kvindeteoretiske skriftpraksis. Man kan nemlig forestille sig kvindeforskere, der på forhånd er dybt påvirket af postmodernismen. Sådanne bidrag finder man eksempelvis i Marilouise & Arthur Kroker (eds.) *Body Invaders* (1988) fra skriftserien *CultureTexts*, hvis hovedformål er at præsentere »pioneering theoretisations of the postmodern scene«. Men det er altså primært diskussionen og debatten imellem kvindeforskningen og postmodernismen, antologien vil indkredse.

Mit andet kritikpunkt retter sig mod udvalget af artikler. Ethvert valg er samtidig et fravalg. Antologiens eksplicite teoretiske knudepunkt(er) er Jacques Derrida og Jacques Lacan, der begge præsenteres med introducerende artikler. Den sidste, Lacan, er teoretisk referenceramme for en lang række artikler: for Jardines artikler: »Det talende subjekt: Fremmedgørelsen positiveres« samt »At tænke det, som ikke kan repræsenteres«; for alle Kristevas artikler (i en redaktionel note står der, at »Fæl-

les for de 4 artikler er at de skal læses på baggrund af Kristevas stærke reference til Lacaniansk psykoanalyse, som er blivende erkendelsesmæssigt grundlag hos hende« (s. 299)). I forhold til udvælgelseskriterierne er det påfaldende, at den eneste måde Lacan selv repræsenteres på i antologien, er med Claus Bratt Østergaards introducerende artikel »Et blik på Lacans sprog«, en virkelig udmærket introduktion til Lacans begrebsapparat. Men med den vægt den lacanianske teoridannelse har i antologien, er det mærkværdigt, at Lacan ikke selv kommer til orde. Hvorfor har man ikke valgt at medtage en del af *Le Seminaire Livre XX: Encore* (1975) f.eks. »Dieu et la jouissance de femme«? Her udarbejdes Lacans diktum om, at kvinden ikke eksister, dét de Lauretis direkte skriver sig op imod. Claus Bratt Østergaard introducerer grundbegreberne fra den nu efterhånden 25 år gamle *Écrits*. Den begrebslige og teoretiske udvikling til forelæsningerne i *Encore* vedrører netop kønsproblematikken, hvor begreberne fra *Écrits* sættes ind i en anden sammenhæng, hvilket følgelig også giver dem en anden betydning. F.eks. er kvindeligheden i *Écrits* defineret i relation til fallos: »kvinden er negativt bestemt, hun er den der ikke har fallos« (s. 56). Fallos er således et cirkulationsobjekt imellem kønnene: kønnenes primære signifiant. I *Encore* er kvindeligheden imidlertid ikke længere en position i forhold til fallos. Kvindelighed er blevet en tom position, man kun kan begære. I forhold til *Écrits* har Lacan opgivet den ontogene-tiske udviklingsmodel for i stedet yderligere at betone det strukturelle perspektiv. Kvindeligheden kan ikke længere siges at være universel, den er ikke engang en konstruktion eller position. Den

er blevet en radikal Andethed.

Inden for antologiens rammer er det derfor problematisk, at læseren nok bliver bekendt med begreber, men ikke i den betydning, som de diskuterende artikler længere omme i antologien forudsætter kendskab til. Interesserede er således fortsat henvist til den franske originaltekst eller til Juliet Mitchell & Jacqueline Rose: *Feminine Sexuality* (1982), som stadig er den mest omfattende oversættelse af Lacanskolens skrifter om kvindelighed.

Den samme indvending gælder Derridas forfatterskab. Derrida kommer dog i modsætning til Lacan selv til orde, nemlig i interviewet med Christie V. McDonald: »Koreografier«. Herudover er han repræsenteret med Peter Bornedals introduktion til dekonstruktionens foretrukne »logikker og temaer« i »Dekonstruktion som læsekunst«. Også dette er en udmærket introduktion, der fokuserer på dekonstruktionens læseteknik bl.a. med henblik på dens forskel og lighed til psykoanalysens fortolkningspraksis. Men hvorfor har man ikke valgt at bringe en del af Derridas egen Nietzsche-læsning i *Éperons* (1978) for at belyse Derridas opfattelse af det kvindelige? Bornedal refererer hertil, idet han bruger en lille del som eksemplifikation. Spivaks artikel »Den dekonstruere(n)de kvinde« tager eksplicit udgangspunkt heri, og ligeledes danner den afsæt for McDonalds interview. Denne tekst er Derridas mest omfattende og provokerende diskussion af kvindeligheden, hvor han i sin dialog med Nietzsche udvikler synspunkter som disse: »Det er 'manden' som tror på kvindens sandhed, på kvindesandheden. Og i sandhed, de feministiske kvinder, overfor hvem Nietzsche mangedobler sin sarkasme,

de er mænd. Feminismen er den operation hvorved kvinden vil efterligne manden, den dogmatiske filosof, ved at gøre krav på sandheden, videnskaben, objektiviteten, d.v.s. med hele den mandlige illusion, den kastrationseffekt, der knytter sig hertil. Feminismen ønsker kastrationen, også kvindens. Taber stilen« (s. 50).

Alene dette citat viser, hvorfor et uddrag nok kunne være relevant i forhold til antologiens egen sammenhæng og intentioner.

Når så vigtige og centrale tekster er fraværende betyder det, at flere af de øvrige artikler nu kommer til at virke af-kontekstualiserede, fordi disse tekster er meget markante udtryk for, hvordan det kvindelige tænkes af poststrukturalisterne i Frankrig. Redaktionen har på den måde afskåret læseren fra førstehåndstekster om det, den selv i forordet formulerer som en af antologiens intentioner: at vise »hvordan kønsforskellen figurerer hos de post-moderne« i al fald for de centrale teoretikeres vedkommende. Kritisk for antologien er da også, at Claus Bratt Østergaards og Peter Bomedals introduktioner hermed bliver tilfældige. De bliver – trods deres kvalitet og værdifuldhed – uforpligtende i forhold til den tekstlige sammenhæng. De står på en måde tilbage som indledninger til hovedtekster, der mangler.

Endelig rejser denne kritik af udvælgelseskriterierne også spørgsmålet om, hvilke andre forfatterskaber, der også kunne have været interessante at bringe i denne sammenhæng. Jean Baudrillard er ifølge forordet bevidst fravalgt, fordi han allerede er introduceret. Men på den anden side: det er Jean-François Lyotard også, og ham finder vi alligevel repræ-

senteret med en 'tidlig' artikel fra 1977. Mere oplagt havde måske været historiefilosoffen Michel Foucault, hvis hovedværk i denne kontekst *Seksualitetens historie* (1978) allerede er oversat til dansk. Man ser dog især på den anden side Atlanten en fornyet interesse for Foucaults arbejde – også i kvindeforskningskredse. Meget passende i forhold til antologiens tematik kunne Foucaults samtale med Lacanskolen (Jacques-Alain Miller m.fl.): »Confessions of the Flesh« fra *Power/Knowledge* (1980) være bragt. I det hele taget kunne netop Foucault være med til at åbne for en helt ny vinkel på forholdet mellem køn og postmodernisme. For mens antologiens artikler alle diskuterer det symbolske køn (eng.: »gender«), bliver det nemlig med Foucault muligt også at læse det biologiske køn (eng.: »sex«) som et historisk repræsentationsform. I Amerika har især ny-historikerne omkring tidsskriftet *Representations* (der nævnes i redaktionens indledning til den udvalgte bibliografi) draget denne konsekvens af Foucaults forfatterskab. Her tænker jeg på *The Making of the Modern Body* (1987), redigeret af Catherine Gallagher & Thomas Laqueur. Sidstnævnte har i bogen *Making Sex* (1990) yderligere uddybet, hvordan den biologiske opfattelse af kønnet i sig selv er en kulturel konstruktion. Denne vinkling på kønsforskningen kunne endvidere have dannet en sammenhæng med Andreas Huyssens bidrag: »Massekulturen som kvinde: Modernismens Anden« der i redaktørernes indledning karakteriseres som »denne antologis mest socialhistorisk orienterede bud« (p.88). Den falder derfor lidt ved siden af, når antologien ellers især bevæger sig på et »overordnet, teoretisk diskuterende niveau« (p.7). Alli-

gevel leverer Huyssens artikel en lille del af det, antologien ud fra mit synspunkt nok mangler: en historisk indfaldsvinkel.

Der er derimod al mulig grund til at fremhæve både Ørums og Svanes indledninger til antologien. Tania Ørums »Hvor er vi så henne?« giver et udmærket rids af den postmoderne tilstands implikationer for en »ny« kvindeforskning. Man aner ansatserne til en kvindelighedsopfattelse i takt med de postmoderne toner, idet også postmodernismen har anset den kvindelige position som en mere åben position end den mandlige, hvis kultur- og rationalitetsbindinger og traditionelle projekter som fremskridt og herredømme i dag synes utroværdige. Svane pointerer i sin artikel »Feminister i det postmoderne«, at postmodernismen bør ses som en udfordring til feminismen. Det er hverken et »total-køb« eller en totalafvisning, der er på spil her. Feministerne må uvægerligt opgive visse af de traditionelle positioner, men samtidig er en kritisk indstilling til postmodernismens filosofi også på sin plads. For på den ene side gør meget af den postmoderne refleksion om kvinden op med den tidlige kvindeforskning blindheder over for det kvindelige, især hvad angår dens uproblematisk subjekt-opfattelse og erfaringsbegreb. På den anden side synes det alligevel, som om denne positive(rbare) kvinde er blevet afløst af en temmelig abstrakt diskurs om Kvinden som den Anden, som ofte nærmer sig en mytologisering (f.eks. hos Derrida). I denne forbindelse er antologiens absolutte højdepunkt Gayatri Spivaks artikel »Den dekonstruere(n)de kvinde«, hvor hun dekonstruerer Derridas Nietzsche-læsning. Det kritiske punkt i Spivaks læs-

ning er, at kvinden bliver en model for dekonstruktionen, fordi kvinden på forhånd mangler en afgrænset identitet (er deplaceret) – i modsætning til manden. Men når mandens identitet i postmoderniteten ligeledes bliver usikker, bliver deplaceringen en ideel figur. Marginaliteten bliver eftertragtelssværdig, og kvindens position (en »ikke-sandhed«, som Derrida siger i *Éperons*) får hermed en afledt sandhedsværdi: »For at sikre den gestus at tage kvinden som model må kvindens figur deplaceres dobbelt.« (s. 333), idet »dekonstruktionen er [-] en 'feminisering' af den filosofiske praksis« (s. 336). Derrida kan ifølge Spivak ikke fornægte sin subjektstatus i sit forsøg på at påtage sig den kvindelige ud-sigelsesposition. Og konsekvensen heraf er, at »kvindemodellen« i Derridas læsestrategi kommer til at bevæge sig imellem subjekt- og objektpositionen: at læse som kvinde eller at fortælle om kvinden. Spivak afviser på en måde at fokusere på kvindeforskningens grundlæggende problemstilling ved at betvivle gyldigheden af spørgsmålet: Hvad er kvinden? Dette er nemlig i virkeligheden en simpel reproduktion af den mandlige diskurs, der tager kvinden som objekt (Hvad vil kvinden?). Kvindeforskningen bør måske snarere »stille spørgsmålet om manden« (s. 344) med henblik på at placere kvinden i en subjektposition. Spivak problematiserer altså det fornyende ved den postmoderne radikale og mytologiserede kvindelige Andethed.

For så vidt det er problemstillinger som disse, der er kommet ud af feminismens møde med postmodernismen, kan man ønske, at denne antologi vil blive læst. For den kan afgjort bidrage til at kvalificere den hjemlige kvinde- eller

kønsforskning yderligere. Samtidig peger den implicit – nemlig ved sine fravalg – på helt centrale tekster for denne videreudvikling. Man kan så håbe, de på et senere tidspunkt også vil blive oversat. Min kritik rokker ikke ved de kvaliteter, antologien til fulde besidder: lige fra illustrationsudvalget til – og det ikke mindst – oversættelserne. Antologiens tekster er hver for sig spændende artikler, der er glimrende oversat til dansk og som dermed er blevet tilgængelige for et dansk publikum. Man kan glæde sig over, at Kristeva nu endelig foreligger på dansk. De amerikanske bidrag vil ligeledes være med til at udbrede interessen for (post)feministisk teori, hvor interesserede iøvrigt kan støtte sig til bogens fyldige afsluttende bibliografi.

Beth Juncker

Norsk kvindelitteraturhistorie afsluttet

Norsk Kvindelitteraturhistorie. Bd. 3. 1940–1980. Redigeret af Irene Engestad, Jorunn Hareide, Irene Iversen, Torill Steinfeld og Janneken Øverland. Oslo 1990 (Pax Forlag).

Med bind 3, der beskriver tiden fra 1940 – 1980, er *Norsk Kvindelitteraturhistorie* fuldført. Bind 1 lagde ud med kvindelige skribenter i 1600-tallet, bind 3 slutter med kvindelige samiske forfattere. Det er altid spændende – og litteraturhistorisk kritisk – når større værker nærmer sig nutiden: hvor langt går de frem? hvor meget tager de med? og hvad er deres bud på det bærende og fremadrivende netop nu?

Med et punktum allerede i 1980 holder *Norsk Kvindelitteraturhistorie* sig på afstandens sikre grund og konstateres må det også, at med den måde værket er struktureret på fortoner ovennævnte aktualiserende spørgsmål sig i det uvisse. Det er grundighed og omhyggelighed, snarere end synteseskabende dristighed, der præger det afsluttende bind. Om det er godt eller skuffende, er en temperaments sag, at det bl.a. skyldes værkets grundlæggende fremstillingsprincipper er til gengæld indlysende.

Norsk Kvindelitteraturhistorie er også i sit 3. bind primært et genrehistorisk værk. I adskilte artikler følger bindet de særlige tidsbundne udviklinger i romanformen, lyrikken, dramatikken og novellekunsten til dørs, fulgt op af artikler om de nyere genrer den mediemæssige udvikling har åbnet – f.eks. hørespillet